

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

6
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 424 sahifa, 30-iyun, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Abdurahmonov Qalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'ZR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori

Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'ZR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari

Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Resp. Tabiat resurslari qo'mitasi raisi

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'ZR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Utayev Uktam Choriyevich, O'ZR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'ZR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i

Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMB birinchi prorektori

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor

Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori

Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori

Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasida professori

Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi

Kamilova Iroda Xusniddinova, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'ZR Tabiat resurslari vazirligi,
O'ZR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli
qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Sanoat korxonalarida energiyadan foydalanish samaradorligini oshirishning asosiy yo'nalishlari	6
Buzrukxonov Sardorxon Sarvarxon o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Klasterlarni rivojlantirishda fermer xo'jaliklarining strategik boshqaruvi	11
Karimova Nilufar , tayanch doktorant	
Application of Information and Communication Technology to Promote Economic Development of Tourism Services in Uzbekistan	16
Peng Xinge , PhD Researcher	
O'zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan samarali foydalanishning asosiy yo'nalishlari	21
Xotamov Ibodulla Sadullayevich , i.f.n., professor, Najmiddinov Yakhyo Fazliddin o'g'li , kafedra assistenti	
Suv ta'minot korxonalarida biznes jarayonlari bo'yicha boshqaruv hisobi tizimida hisob yuritishning xususiyatlari	28
Saidakbarov Xusniddin Abdusalomovich , PhD, katta o'qituvchi	
O'zbekiston ichki oziq-ovqat tovarlari bozorini to'ldirishning o'ziga xos xususiyatlari	31
Azlarova Munira Muhammad Amin qizi , tadqiqotchi	
Assessing the Implementation of Sustainable Practices in Higher Education Institutions to Drive the Transition towards a Green Economy: A Management Perspective	40
Kuzikulova Dilfuza	
Qualitative functional development in industrial production	49
Ziyayeva Mukhtasar Mansurdjanovna , TSUE, DSc, assistant professor	
Temir yo'l transportini mahalliyashtirishni moliyalashtirish mexanizmning hozirgi holati	54
Xamrayev Djamshid Panjiyevich , mustaqil tadqiqotchi	
Enhancing Education Management for Green Development in Engineering Programs: Strategies, Challenges, and Outcomes	61
Eshbayev Oybek , Department of English Language	
Exploring the Role of Effective Management Practices in Achieving a Sustainable Green Economy	68
Rozikov Ravshan , Department of English Language	
Enhancing Vocational Competence of Future Economists through English Language Lessons in the Context of the Green Economy	76
Kurbanova Nigina , Department of English Language	
Empirical test of regional economic innovation and development along the Belt and Road	85
Kalonov Mukhiddin Bahritdinovich , professor	
Shao Junling , PhD student, researcher	
Analysis of the Impact of Cross border Investment and International Economic Integration	90
Zhao shenghan	
Yashil iqtisodiyotni moliyalashtirishda bank moliya texnologiyalarining ahamiyati	96
Abduraximova Dilora Karimovna , PhD	
Rivojlangan mamlakatlarda bilimlar iqtisodiyoti konsepsiyasidan samarali foydalanish yo'nalishlari	101
Xasanxonova Nodira Isametdinovna , PhD	
Biznes inkubator orqali kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini shakllantirishda "yashil logistika" tamoyillaridan foydalanish	107
Narzullayev Shodiyor Eshpulatovich , kafedra assistenti	
Innovatsion faoliyatning asosi – intellektual salohiyat	112
Kaxorova Anora Nusratovna , kafedra assistenti	
Ijro hokimiyati organlari faoliyatini baholash mezonlari tushunchasi va turlari	118
Qahramon Usmanovich Umidullayev , yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)	
Temir yo'l transportida mahalliyashtirishni moliyalashtirishning huquqiy asoslari	124
Xamrayev Djamshid Panjiyevich , mustaqil tadqiqotchisi	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari bo'yicha moliyaviy hisobot: tayyorlash va avtomatlashtirish	129
Tulayev Mirzakul Salamovich , dotsent	
O'zbekistonda kichik tadbirkorlikni rivojlantirishning samarali yo'llari	133
Sh. B. Babayev , dotsent; M. R. Qulmetov , dotsent	
Sug'urta kompaniyalari to'lov qobiliyatini kengaytirish yo'nalishlari	138
G'aniyev Shahriddin Vohidovich , professor, i. f. d. (DsC), Qarshiyev Daniyar Eshpulatovich , i. f. f. d. (PhD)	

Повышении роли цифровой трансформации банков в современном этапе развития экономики	144
Жиянова Наргиза Эсанбоена , к.э.н., проф., Азимжонов Малика Шавкат қизи , специалист первой категории	
To'qimachilik korxonalarida tejamkor ishlab chiqarishni tashkil etishda mehnat resurslari va ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish samaradorligi	150
Yaxyayeva Inobat Karimovna , dotsent, PhD	
Liquidity and recent changes of government securities market in the United States, the United Kingdom and Japan.....	154
Kholikov Khamidulla Vaydulla ugli	
“История экономических учений” как основная дисциплина в подготовке конкурентоспособных кадров экономистов	160
Хакимов Назар Хакимович , доктор философских наук, профессор	
The importance of strategic management and strategic leadership	166
Reyimberdiyev Baburbek Adilbek o'g'li	
Exploring the Role of Higher Education in Fostering Green Economy Transition: A Systematic Analysis of Curriculum Integration and Skill Development.....	170
Xasanova Zarina , Department of English Language	
Inson kapitalini joriy etish tizimi va xodimlar daromadi o'rtasidagi o'zaro ta'sir tahlili.....	178
M. O. Hamroqulov , katta o'qituvchi	
Yetuk mutaxassis tayyorlash – kelajak uchun sarmoya.....	185
Farhod Bagibekovich Xalimbetov	
Analysis of new established and liquidated enterprises as a basis for jobs (On the example of Samarkand region)	188
Saidov Nurali Rakhimovich	
Basing and forecasting the priorities of introducing innovative medical services in Khorezm region.....	193
S. M. Rakhimova	
Оптимизации операционной стратегии и повышение экономического потенциала хлопково-текстильных кластеров	197
Джурабаев Отабек Джурабаевич , доцент	
Soliq to'g'risidagi qonunlarni buzganlik uchun yuridik javobgarlikka tortishning huquqiy asoslari	204
Hakimov Feruz Xurshid o'g'li , talaba	
Hayot sug'urtasining rivojlanishi va uning ijtimoiy hayotdagi o'rni	207
Baratova Dinora Alisherovna , katta o'qituvchisi	
Edge Computing texnologiyalari	213
Qulmatova S. , PhD, katta o'qituvchi; Karimov Botir , katta o'qituvchi	
Aksiyadorlik kapitalida davlat ulushini qisqartirish va xususiylashtirish holati	218
Mamatov Bahromjon Shavkatovich , PhD, dotsent	
Xususiylashtirishning ijobiy imijini shakllantirishning nazariy jihatlarini.....	223
Odilova Sitora Sayfitdin qizi , katta o'qituvchi	
Tomorqa xo'jaliklarida oziq-ovqat mahsulotlari yetishtirish hajmining prognoz ko'rsatkichlari	228
Saydullayeva Fotima Jozilovna , assistant	
O'zbekiston sug'urta bozori rivojlanishining o'ziga xos xususiyati.....	235
Xasanov Xayrulla Nasrullayevich	
O'zbekiston yoshlarida volontyorlik faoliyatini rivojlantirishning ijtimoiy-siyosiy va huquqiy mexanizmlari: jahon va mahalliy tajriba	241
Qudratov Anvarmirzo Murodillayevich , siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)	
Культурологический аспект преподавания русскоязычной литературы Казахстана в ВУЗе	247
Оспан Айзада Бейсенқызы , докторант 2 курса	
Tijorat banklarida kreditlash riskini boshqarish holati tahlili.....	251
Mirzoyev Feruz Mamurjonovich , mustaqil izlanuvchi	
Tijorat banklari aktivlarini diversifikatsiyalashning zamonaviy holati va tendensiyalari.....	259
Abdualim Abdujabbor o'g'li Abdurazzoqov , mustaqil tadqiqotchi	
Significance and prospects of using economic-mathematical models in analysis of our country's economic growth	267
Rasulov Jamshid Shokir o'g'li	
Bank daromadlilik ko'rsatkichlariga makroiqtisodiy omillar ta'siri.....	274
Madraimov Xabibulla Madaminovich , assistant o'qituvchi	

Xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirishning ilmiy konsepsiyalari	282
Mamatov Mamajan Axmadjonovich , i.f.n., dotsent	
Qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarishni rivojlantirishning makroiqtisodiy barqarorligini ta'minlash	288
Ergashova Nargiza Boboxonovna , talaba	
Budjet-soliq va pul-kredit siyosatini muvofiqlashtirishning nazariy yondashuvlari	296
Hakimjon Hakimov , tadqiqotchi	
Innovatsion-brokerlik faoliyatini rivojlantirishda moliyaviy injiniringni ahamiyatini oshirish istiqbollari	301
Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich , dotsent	
O'zbekistonda inson kapitalini rivojlantirishda ta'lim xizmatlari bozorining ahamiyati	306
Babadjanova Malika Ruzimovna , assistent o'qituvchi	
O'zbekiston sug'urtalovchilarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda qayta sug'urtaning roli	312
Kamilov Baxramjon Umardjonovich	
Shaxs ma'naviy-axloqiy tarbiyasi hamisha muhim	317
Bekdavlat Aliyev , professor, falsafa fanlari doktori	
Jismoniy shaxslar daromadini soliqqa tortishning zamonaviy tendensiyalari	321
O. T. Nurmatov , PhD	
Milliy mahsulotning mazmuni, tarkibiy qismlari va harakat shakllarini tadqiq qilishning nazariy-uslubiy asoslari	327
Abdullayev Suyun Artiqovich , O'zbekiston jahon tillari universiteti prorektori	
O'zbekiston Respublikasidagi yirik tijorat banklari kreditlash amaliyotining ekonometrik tahlil va natijalari	335
Kaxxarov Ulug'bek Xalmatovich , mustaqil izlanuvchi	
Aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatda ichki nazorat va auditning xususiyatlari	346
Saidaxmedova Aida Mirzayevna , katta o'qituvchi	
Yangi O'zbekistonda yog'-moy korxonalari personalini boshqarishni takomillashtirish	352
D. A. Azlarova , PhD	
The Intersection of Sustainability and Economic Development: Balancing Environment and Business Needs	360
Kholikova Rukhsora Sanjarovna , PhD, Izzatulloev Bakhodir Ubaydullo ugli , student	
Davlat-xususiy sheriklikni tashkil etishning huquqiy-institutsional mexanizmlari	364
Zuhra Abdikarimova , tayanch doktorant	
Zamonaviy portfel nazariyasi asosida samarali portfelni shakllantirish	370
Sindarov Fazliddin Qahramonovich , kafedra assistenti	
Iste'molchilarning qandolat mahsulotlariga bo'lgan talablarini raqamli platformalar orqali tadqiq qilish yo'llari	376
To'ychiyeva Vasila Faxriddin qizi , assistent	
Investitsiya muhiti va faoliyati natijalarini baholash uslublari	381
B. K. Tuxliyev , professor	
Sanoat korxonalarida resurslar salohiyatini tizimli tahlil qilish – korxonalarining iqtisodiy barqarorligini ta'minlash omili sifatida	386
Madraximova Gulasal Ro'zimboy qizi , PhD	
Mintaqada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojlanishi tahlili (Xorazm viloyati misolida)	391
Aminboy Sa'dullayev , i.f.n, dotsent, Dilshod Vaisov , magistr, Farhod Egamberganov , magistr	
Xizmatlar ko'rsatish korxonalarini soliqqa tortish amaliyoti va uni takomillashtirish	397
Pardayev Jamshid Muzaffarovich , tadqiqotchi	
Asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar: yutuqlar, kamchiliklar va yechimlari	403
Muxitdinova Kamola Alisherovna , PhD	
Directions of attracting foreign capital and specific characteristics of the eurobond transaction	407
Gafurov Olimjon , teacher, Kholmuminov Humoyun , teacher, Abrueva Sevinch , student,	
Формирование международных систем бухгалтерского учета в условиях глобализации экономики	411
Ф. Т. Абдувахидов , доцент, А. Ю. Нурмухаммедов , доцент	
Qishloqda turizmni tashkil etishning mamlakatimiz taraqqiyotiga ta'siri	417
Jo'rayeva Nargiza Abduvohidovna , dotsent	
Public debt, poverty and economic growth of Uzbekistan	420
Mirzamaxmudov Marufjan Mahamadsharif ugli	

BANK DAROMADLILIK KO'RSATKICHLARIGA MAKROIQTISODIY OMILLAR TA'SIRI

Madraimov Xabibulla Madaminovich
TDIU assistent o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki va Asia Alliance Bankning 2009–2022-yillardagi olingan ma'lumotlari asosida bank daromadlilik ko'rsatkichlariga YAIM o'sishi, pul massasi, valyuta kursi o'zgarishi, inflyatsiya, markaziy bank foiz stavkasi ta'sirining ekonometrik tahlili haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Foiz stavkasi, aktivlar rentabelligi, valyuta kursi, pul massasi, sof foiz marjasi, sof foizli daromad, kapital rentabelligi, Fisher mezon, korrelyatsion tahlil.

Annotation: In this article, based on the data obtained from the Central Bank of the Republic of Uzbekistan and Asia Alliance Bank for 2009-2022, the impact of GDP growth, money supply, exchange rate changes, inflation, central bank interest rate on bank profitability indicators Econometric analysis is discussed.

Key words: Interest rate, return on assets, currency rate, money supply, net interest margin, net interest income, return on capital, Fisher's criterion, correlational analysis.

Аннотация: В данной статье на основе данных, полученных от Центрального банка Республики Узбекистан и Asia Alliance Bank за 2009-2022 годы, рассмотрено влияние роста ВВП, денежной массы, изменения обменного курса, инфляции, процентной ставки центрального банка на показатели прибыльности банка. Обсуждается эконометрический анализ.

Ключевые слова: Процентная ставка, рентабельность активов, валютный курс, денежная масса, чистая процентная маржа, чистая процентная прибыль, рентабельность капитала, критерий Фишера, корреляционный анализ.

KIRISH

Iqtisodiyotni liberallashtirish va bozor mexanizmlari rolini oshirishga qaratilgan 2017 yilda boshlangan iqtisodiy islohotlarning yangi bosqichi o'rta muddatli istiqbolda bank tizimi va pul-kredit siyosatini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini belgilab berdi.

Mazkur yo'nalishdagi muhim qarorlardan biri milliy valyuta almashuv kursining bozor mexanizmlari asosida shakllanish tamoyillarini joriy etish orqali ichki valyuta bozorini bosqichma-bosqich liberallashtirilishi bilan bog'liq amaliy qadamlar bo'ldi.

Valyuta kursi shakllanishida tamomila yangi yondashuvdan foydalanilishi, o'z navbatida, Markaziy bankning asosiy e'tiborini ichki bozordagi narxlar barqarorligiga qaratish asnosida pul-kredit siyosatini takomillashtirish imkoniyatini beradi.

Valyuta bozorini liberallashtirish borasidagi islohotlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi ko'p jihatdan pul-kredit siyosatini takomillashtirish, tijorat banklari faoliyatini mustahkamlash hamda bank tizimini rivojlantirish choralari samaradorligi bilan chambarchas bog'liq.

Mamlakatda ichki narxlar barqarorligi ta'minlanishi makroiqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikning kafolati bo'lib, iqtisodiy islohotlarni jadallashtirish va rivojlantirish dasturlarini muvaffaqiyatli amalga oshirishda zaruriy sharoit hisoblanadi.

Ta'kidlash lozimki, narxlar barqarorligi deyilganda nol darajadagi yoki salbiy inflyatsiya ko'rsatkichlari nazarda tutilmaydi. Narxlar barqarorligi deyilganda narxlarning turg'un holatda turishi emas, balki ularning past darajada o'sishi tushuniladi. Bir qarashda narxlarning turg'un turishi maqbul ko'rinsa-da, narxlarning past va barqaror o'zgarishi iqtisodiyotning samarali faoliyati uchun eng qulay sharoit hisoblanadi.

Bunda inflyatsiyaning past va barqaror ko'rsatkichlari muvozanatli iqtisodiy o'sishni ta'minlash, ishlab chiqarish raqobatbardoshligi va aholini yashash darajasini oshirishning muhim omili sanaladi. Shu nuqtai nazardan,

narxlar o'sish sur'atlarining pasayishi va barqarorlashishi davlat iqtisodiy siyosatining asosiy maqsadlaridan biri bo'lishi kerak.

Inflyatsiyaning past va barqaror darajasi aholi hamda yuridik shaxslar omonatlarini uzoq muddatli investitsiyalarga aylanishi uchun kerakli sharoit yaratadi hamda ichki bozordagi narxlar nomutanosibligini kamaytirib mavjud iqtisodiy resurslarning samarali taqsimlanishiga xizmat qiladi.

Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarning markaziy banklari tajribalari hamda xalqaro moliya institutlari izlanishlari natijalari pul-kredit siyosatini amalga oshirishda narxlar barqarorligini ta'minlash maqsadining shak-shubhasiz ustuvorligini ko'rsatmoqda.

Shu bilan birga, pul-kredit siyosatini amalga oshirish tartibi va ketma-ketligi turli mamlakatlarda iqtisodiyotning xususiyatlari hamda tarkibiy tuzilishiga qarab farqlanadi.

Amaldagi O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida"gi Qonuniga ko'ra, Markaziy bankning bosh maqsadi milliy valyuta barqarorligini ta'minlash hisoblanadi. Bunda "milliy valyuta barqarorligi" tushunchasini ikki xil, ya'ni almashuv kursining xorijiy valyutalarga nisbatan barqarorligi yoki uning ichki xarid qobiliyati barqarorligi deb talqin qilish mumkin.

Almashuv kursining erkin shakllanishi sharoitida milliy valyutaning barqarorligi uning ichki harid qobiliyatini saqlash orqali erishiladi.

Bunda, erkin suzib yuruvchi almashuv kursi iqtisodiyotni ichki barqarorlashtiruvchi funksiyasini bajaraadi. Boshqacha qilib aytganda, to'lov balansi bilan bog'liq tashqi shok va qiyinchiliklar kuzatilganda almashuv kursining mos ravishda o'zgarishi ekportyorlar va import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqaruvchi korxonalarni rag'batlantirishga xizmat qiladi.

Ayni paytda Markaziy bank pul-kredit siyosatining asosiy maqsadini ikki xil tushunilishini oldini olish va uning faoliyati asosiy yo'nalishini aniq belgilab olish maqsadida qonunchilikka tegishli o'zgartirishlar kiritilishi ko'zda tutilgan.

TADQIQOT OBYEKTI

Tadqiqotning obyekti bo'lib, O'zbekiston Respublikasi Asia Alliance Bank ATB tanlab olindi.

Tadqiqotning predmetini Markaziy Bank foiz stavkasi, iste'mol narxlari indeksi, YalM o'sishi, pul massasi o'zgarishi, valyuta kursi o'zgarishi bilan tijorat banklari daromadlilik ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqlikni ekonometrik tahlili tashkil etadi. Bunda 2009-yildan 2022-yilgacha bo'lgan 14 yillik ma'lumotlarini bankning rentabelligiga ta'sirini tahlil qilish uchun ishlatdik. Rentabellik va makroiqtisodiy omillar o'rtasidagi bog'liqlikni o'rgandik.

ADABIYOTLAR SHARHI

Sufian va Kamarudin (2012) Bangladeshdagi 31 ta tijorat bankidan iborat namuna yordamida 2000 yildan 2010 yilgacha Bangladeshning bank sektorida banklarning o'ziga xos xususiyatlari va rentabellikning makroiqtisodiy omillarini aniqladilar. Determinantlar ko'p martalik regresiya tahlili yordamida aniqlandi. Natijalardan ko'rinib turibdiki, makroiqtisodiy omillar rentabellikka sezilarli darajada ta'sir ko'rsatdi. Iqtisodiy o'sish va banklarning faoliyati o'rtasidagi bog'liqlik salbiy va muhim, inflyatsiya koeffitsiyenti esa muhim va ijobiy edi.

Rao & Lakew (2012) 1999/00-2008/09-yillar davrida banklarning panel ma'lumotlari to'plamidan foydalangan holda Efiopiyada faoliyat ko'rsatayotgan tijorat banklarining rentabelligining asosiy omillarini o'rgandik. Tashqi omillar banklar faoliyat ko'rsatayotgan sanoat va makroiqtisodiy ssenariylarga bog'liq edi. Tadqiqot natijasida tashqi omillar statistik jihatdan ahamiyatsiz ta'sir ko'rsatdi. Inflyatsiya statistik jihatdan ahamiyatsiz deb topildi, ammo u banklarning rentabelligi bilan ijobiy bog'liq. Real YalM o'sish sur'ati ta'siri statistik jihatdan ahamiyatsiz, garchi ijobiy belgi bilan ko'rsatilgan bo'lsa ham.

Haron (2004) islom banklarining rentabelligini belgilovchi omillarni o'rganib chiqdi va KPI barcha rentabellik mezonlari bilan ijobiy bog'liqligini aniqladi, ularning bog'liqligi statistik jihatdan ahamiyatsiz edi.

Dietrich & Wanzenried (2009) Shveytsariyadagi tijorat banklarining rentabelligini 1999-yildan 2006-yilgacha bo'lgan davrda tahlil qildi. Ularning tanloviga 453 ta bankdan 1 919 ta kuzatuv kirgan. Banklarga xos xususiyatlardan tashqari, ular regresssiya tahlillariga makroiqtisodiy va tarmoqlarga xos o'zgaruvchilarni ham kiritdilar. Ularning natijalari shuni ko'rsatadiki, YalM o'sish sur'ati Shveytsariyadagi banklarning rentabelligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, koeffitsiyentlar 5% darajasida sezilarli.

Athanasoglou et al., (2006) 1998-2002-yillar davrida Janubi-Sharqiy Yevropa kredit muassasalarining muvozanatsiz panel ma'lumotlari to'plamidan foydalangan holda banklarga xos, sanoat bilan bog'liq va makroiqtisodiy aniqlovchi omillarning rentabellik xatti-harakatlarini o'rgandi. Hisob-kitob natijalaridan ko'rinib turibdiki, makroiqtisodiy aniqlovchi omillar bo'yicha tasvir turlicha edi. Inflyatsiya daromadlilikka ijobiy va sezilarli darajada ta'sir qiladi.

Ongore (2013) Keniyadagi tijorat banklarining panel ma'lumotlari bo'yicha chiziqli ko'p martalik regressiya modeli va umumlashtirilgan eng kichik kvadratdan foydalanib, banklarning ishlashi bo'yicha mulkchilik tuzilmasining o'rtacha ta'sirini o'rgandi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, yalpi ichki mahsulotning ROA bilan -0,046 korelatsiya koeffitsiyenti ahamiyatsiz edi, inflyatsiya Keniyadagi tijorat banklarining moliyaviy faoliyati bilan sezilarli salbiy bog'liqlikka ega edi. Bu ROA bilan parametrlarning - 0,055 koeffitsiyentiga ega edi.

Constantinos & Sofoklis (2009) oltita yunon bankiga oid panel ma'lumotlari yondashuvidan foydalangan holda banklarning rentabelligiga banklarga xos va makroiqtisodiy omillarning ta'sirini o'rgandi. Inflyatsiya darajasi banklarning rentabelligiga ijobiy, ammo mayda ta'sir ko'rsatdi. Qolgan makroiqtisodiy o'zgaruvchilar, masalan, YaIM juda ahamiyatsiz deb topildi.

Otuori (2013) Keniyadagi tijorat banklarining faoliyatiga valyuta kursi omillarining ta'sirini o'rganish orqali inflyatsiya darajasi va banklarning Keniyadagi rentabelligi o'rtasidagi munosabatni aniqlashga harakat qildi. Tadqiqotga ko'ra, inflyatsiya darajasi banklarning rentabelligiga salbiy va sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Bu ta'sir 5% ishonch darajasida sezilarli edi.

Ramadan et al, (2011) Iordaniyadagi banklarning rentabelligi va ichki va tashqi omillarning xususiyatlari o'rtasidagi munosabatlarning tabiatini Iordaniyadagi banklarning panel ma'lumotlari to'plamidan foydalangan holda o'rganish. Shu maqsadda 2001–2010-yillar davrida 10 ta bankni kuzatish uchun 100 ta kuzatuv o'tkazildi. Makroiqtisodiy aniqlovchi omillar – inflyatsiya (INF) va iqtisodiy o'sish (RGDP) bilan bog'liq natijalar aktivlar daromadlariga ijobiy ahamiyatsiz ta'sir ko'rsatdi.

Jasmine (2011) 2008-yilgi moliyaviy inqirozdan so'ng Malayziyadagi tijorat banklarining rentabelligini belgilaydigan omillarni aniqladi. 2004-yildan 2010-yilgacha vaqt oralig'ida Malayziyadagi tijorat banklarini ifodalash uchun 8 ta tijorat banki tanlandi. ROA tijorat bankining foydasini baholash uchun bog'liq o'zgaruvchi sifatida tanlandi va 10 ta mustaqil o'zgaruvchi, ya'ni kredit berishning asosiy stavkasi, yalpi ichki ishlab chiqarish, inflyatsiya darajasi, kapitalning yetarliligi nisbati, umumiy daromad, xarajatlarni boshqarish, foizlarni qoplash, umumiy kreditlar, umumiy omonatlar va bank hajmi. Ko'rib chiqilganidek, kredit berishning asosiy stavkasi muhim o'zgaruvchi bo'lib, inflyatsiya stavkasi Malayziyadagi tijorat banklarining rentabelligini aniqlashda ahamiyatsiz edi.

Flamini va boshqalar. ((2009) Afrika Sahrasidan janubiy qismidagi tijorat banklari rentabelligining aniqlovchi omillari bo'yicha o'zlarining tadqiqotlarida Makroiqtisodiy o'zgaruvchilar Afrika banklarining rentabelligiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatishini aniqladilar. Ayniqsa, inflyatsiya banklarning foydasiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi; ishlab chiqarish o'sishi banklarning rentabelligiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Li (2009) banklarning o'rtacha aktivlar daromadidan (ROAA) o'lchanadigan banklarning rentabelligiga banklarning o'ziga xos omillari va makroiqtisodiy omillarining ta'sirini o'rgandi. Natijalarga ko'ra, makroiqtisodiy o'zgaruvchilar real YaIM va inflyatsiya) ahamiyatsiz ta'sir ko'rsatdi.

Zhang and Dong (2011) OLSdan foydalangan holda AQSh bank sektorining 2000–2008-yillar davridagi rentabelligini tahlil qildilar. Ularning rentabelligini belgilaydigan omillarga banklarga xos xususiyatlar hamda makroiqtisodiy omillar kirgan. Ular BITning makroiqtisodiy omillari va foiz stavkalarining o'zgarishi bank foydasini tushuntirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini aniqladilar.

Babazadeh & Farrokhnejad (2012) 2006-yildan 2010-yilgacha besh yil davomida Eron tijorat banklaridan birida xatolarni tuzatish modelini (ECM) qo'llab, valyuta o'zgarishlarining banklarning faoliyati va foydalariga ta'sirini o'rgandi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, ayirboshlash kursi foydalarni belgilaydigan muhim omil bo'lgan.

O'zbekistonda makroiqtisodiy omillarning bank rentabelligiga ta'siri to'g'risida bir nechta tadqiqotlar o'tkazildi. Muqaddasxon Anvarova va O'lmas Isakov tomonidan o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, davlat mulki va operatsion xarajatlari bankning rentabelligi bilan salbiy va statistik jihatdan muhim bog'liq. Yalpi ichki mahsulotning o'sish sur'ati O'zbekistondagi tijorat banklarining ROE va ROA bilan salbiy bog'liq, inflyatsiya va likvidlik darajasi esa ROE bilan ijobiy bog'liq.

Nuriddin Yusupov va Akmaljon Abdurahmonovning yana bir tadqiqotida, foiz stavkalari, inflyatsiya va iqtisodiy o'sish O'zbekistondagi banklarning rentabelligiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Tadqiqot shuni ham ko'rsatdiki, banklarga xos omillar, masalan, kapitalning yetarliligi, likvidlik va kredit portfeli sifati bank rentabelligiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

ADABIYOTLARDAGI KAMCHILIKLAR

Ko'rib chiqilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, dunyoning turli qismlarida banklarning rentabelligini belgilaydigan omillar bo'yicha bir nechta tadqiqotlar olib borilgan. Biroq, ushbu sharhlarning kamchiligi shundaki, ko'pgina tadqiqotlar bankning o'ziga xos xususiyatiga qaraganda umumiy ko'rib chiqishni beradigan panel ma'lumotlari to'plamiga asoslangan. Tadqiqotlardan ko'rinib turibdiki, makroiqtisodiy omillarning bank rentabelligiga ta'siri aniq emas, ba'zi tadqiqotlar ahamiyatsiz ta'sir etgan bo'lsa, boshqalari esa sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Ushbu tadqiqotda O'zbekistondagi banklarning rentabelligiga makroiqtisodiy omillarning ta'sirini banklarga xos xususiyatlarini aniqlash uchun Asia Alliance Bank bilan bog'liq yillik ma'lumotlardan foydalangan holda ushbu kamchilikni bartaraf etish uchun foydalanilgan.

TADQIQOT METADOLOGIYASI

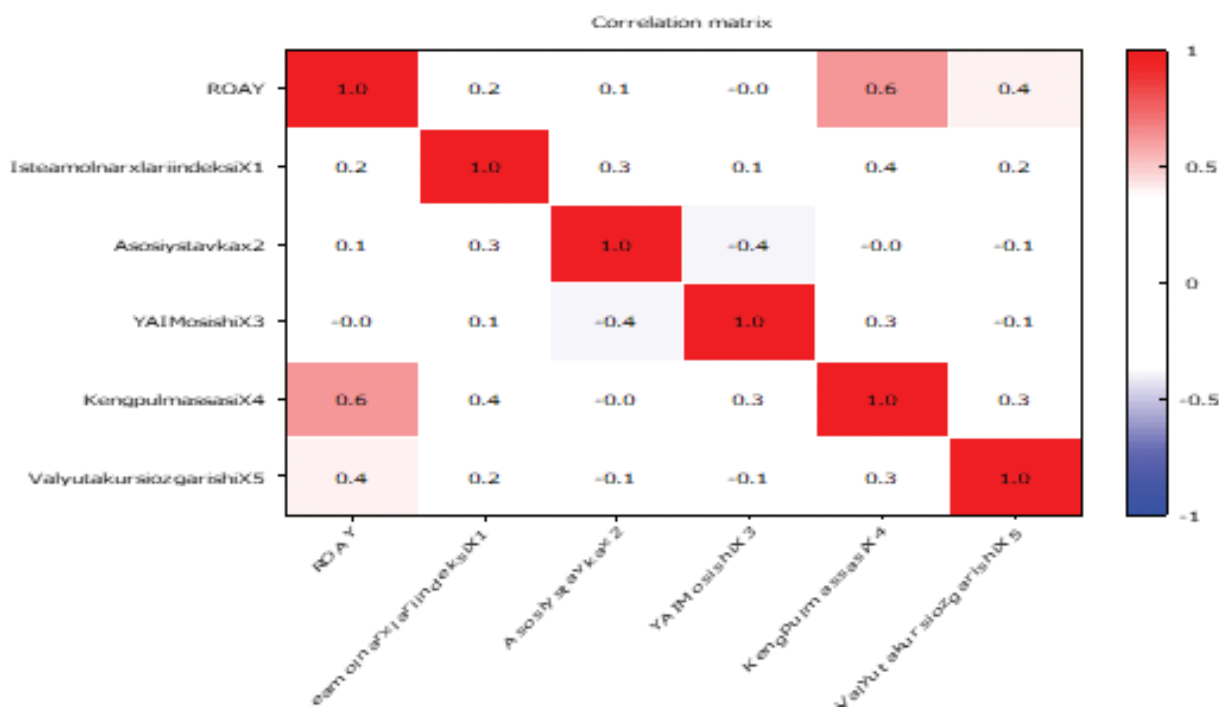
Yuqorida aytib o'tilgan maqsadlarga erishish uchun panel ma'lumotlaridan O'zbekiston banklarining moliyaviy hisobotlardan kelib chiqadigan rentabelligini aniqlovchi omillar bo'yicha empirik tahlil qilish uchun foydalanildi, ya'ni moliyaviy nisbatlar va makroiqtisodiy o'zgaruvchilar tadqiqot gipotezalarini tekshirish uchun ishlatiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

2009-yilda tashkil qilingan Asia Alliance Bankfaoliyati davomida oradan 14 yil muddat o'tdi, bu albatta tahlil qilishga arzigulik muddat hisoblanadi va bu davrda bank daromadlilik ko'rsatkicvhlari ta'sir qilayotgan makroiqtisodiy omillarni ayrimlarini tadqiqotimizda to'xtalib o'tamiz, zero bu jarayonni sanoqli omillarnigina asosiy ta'sir etuvchi sifatida olsak, biz judayam boshqa ko'plab ta'sir kuchlariga ko'z yumgan bo'lamiz, ammo ushbu magistrlik ishimizda biz bu ayrim makroiqtisodiy omillarning bank tizimiga ta'sirini eng oddiy usul (korrelyatsion-regression tahlil) asosida ko'rsatib berishga harakat qilamiz. Bu jarayonni tasvirlash uchun bizga makroiqtisodiy omillardan Markaziy Bank foiz stavkasi, yillik inflyatsiya ko'rsatkichlari, valyuta kursi o'zgarishi, keng pul massasi, YalM o'sishi kabi ko'rsatkichlarning bank daromadlilik ko'rsatkichlari; aktivlar rentabelligi va kapital rentabelligi, sof foizli daromadlarning aktiv va kapitaldagi samaradorligi, sof foizli marjaning samaradorligiga ta'sirini 2009-2022-yillardagi yig'ilgan tahliliy ma'lumotlar asosida ko'rsatib berishga harakat qilamiz. Quyida biz tahlil qilgan ma'lumotlar bitta jadvalga yig'ilgan:

Buni dastavval bog'liq va mustaqil omillarning o'zaro bog'lanish kuchini korrelyatsion tahlil orqali Excel dasturi yordamida bitta qolipga solishga harakat qildik (2.5-jadval).

2.5-jadval

Ushbu korrelyatsiya matritsasi orqali ROA ko'rsatkichi yaxshiroq tushuntirib berish mumkin, bunda keng pul massasi ROA bilan o'rtacha bog'liqlikka ega(0.6), valyuta kursi o'zgarishining zichligi o'rtachadan past(0.4) ko'rsatkichga teng bo'lgan bog'liqlikni beradi, real YalM o'sishi bilan ta'sir kuchi judayam past(-0.02.), demak uni yaxshi tushuntirib bera olmaydi, shuning uchun uni tashlab yuboramiz, Markaziy Bank foiz stavkasi bilan esa judayam kuchsiz bog'liqlik mavjud(0.1), inflyatsiya dinamikasi bilan ham kuchsiz bog'liqlik borligini ko'rishimiz mumkin. Bu ko'rilayotgan bog'liqlik albatta uzoq muddatli jarayonni uziga qamrab olgani holda biz qabul qilgan makroiqtisodiy omillardan tashqari boshqa ta'ir etuvchi omillar borligidan darak beradi.

O'z navbatida omil belgilar o'rtasidagi bog'liqlik zichligini ham ko'rib o'tsak maqsadga muvofiq bo'lardi, shunga ko'ra pul massasi bilan inflyatsiya(0.4) va Markaziy Bank foiz stavkasi(-0.011) deyarli bog'lanish mavjud emas, valyuta kursi o'zgarishi(0.3) ko'rsatkichlari o'zaro kuchsiz bog'lanishga egaligini ko'rishimiz mumkin, real YalM o'sishi bilan (0.3) kuchsiz bog'liqlik borligini ko'rishimiz mumkin, o'z navbatida Valyuta kursi o'zgarishining boshqa makroiqtisodiy omillar; Markaziy Bank foiz stavkasi bilan uzoq muddatda deyarli(-0.1) bog'liqlik

yuqligini ko'rsatsa, real YaIM o'sishi bilan ham xuddi shunday bog'lanish (-0.1) mavjudligini ko'rish mumkin, inflyatsiya bilan esa kuchsiz (0.2) bog'langanini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Shu orada real YaIM o'sishining asosiy stavka bilan o'rtachadan kuchsiz(-0.4) bog'langanligi ko'rinib, inflyatsiya bilan kuchsiz(0.1) zichlikda bog'liqlik borligini ko'rishimiz mumkin. Shu ketishda Markaziy Bank foiz stavkasi hamda inflyatsiya darajalarini ham yondosh makroiqtisodiy omillar bilan bog'lanish zichligini ko'rib o'tsak, bunda asosan foiz stavkasi bilan uzoq muddatda kuchsiz teskari (0.3) bog'liqlik mavjudligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Albatta tadqiqotimizning dastlabki bosqichida bu omillarni qisqa muddatda(6yil) tahlil qilganimizda biroz boshqacharoq tahlilni qo'lga kiritgan edik va xulosamiz ham shunga yarasha biroz boshqacha edi, lekin uzoq muddatda olingan tahlilimiz natijalari tubdan farq qilishini ko'rdik, demak uzoq muddatda ta'sir etuvchi omillar kuchi pasayib borishi va bu jarayonda yana ko'zga ko'rinmagan boshqa omillar ishtirok eta boshlashi mumkinligiga amin bo'ldik.

Modeldagi tushuntiruvchi omillar uchun VIF tahlil o'tkazamiz, multikolleniarlik holati mavjudmi yoki yuqligini aniqlash maqsadida.

X4 ni VIF ga tekshiramiz: $VIF = 1/(1-R^2) = 1/(1-0,3587420393024952) = 1.1477 < 5$ multikollenearlik yuq.

VIF-test X1 va X2 orasida $-1.08979 < 5$ – multikoleneearlik yo'q.

VIF-test X1 va X3 orasida $-1.0043 < 5$ – multikoleneearlik yuq.

VIF-test X1 va X4 $-1.1477 < 5$ – multikoleneearlik yo'q.

VIF-test X1 va X5 $-1.02669 < 5$ – multikoleneearlik yo'q.

VIF-test X2 va X3 orasida $-1.1837 < 5$ – multikoleneearlik yo'q.

VIF-test X2 va X4 orasida $-1.001 < 5$ – multikoleneearlik yuq.

VIF-test X2 va X5 orasida $-1.005 < 5$ – multikoleneearlik yuq.

VIF-test X3 va X4 $-1.095 < 5$ – multikoleneearlik yo'q.

VIF-test X3 va X5 $-1.02 < 5$ – multikoleneearlik yo'q.

VIF-test X4 va X5 $-1.0836 < 5$ – multikoleneearlik yo'q.

Demak modelimiz uchun barcha omillar qabul qilish uchun mos keladi.

Prediktorlar yordamida aktivlar rentabelligi ROA (Y) ning necha foizini tushuntirib berish mumkinligini topamiz;

1. Inflyatsiya(X1)ni ROA(Y)ning necha foizini tushuntirib berishini topamiz:

2.6-jadval

Регрессионная статистика			Коэффициенты
Множественный R	0,164357495	Y-пересечение	1,683125023
R-квадрат	0,027013386	Iste'mol narxlari indeksi (X1)	0,030825037

$y^a = 1.68 + 0.0308 \cdot X1$ regressiya tenglamasi orqali ROA(Y)ning 3% ($r^2 \cdot 100\%$) tushuntirib bera olamiz.

Demak bu omilni modelimizga kiritmasdan boshqa omillar qismida qoldirsak ham bo'ladi.

2. Asosiy stavka(X2)ni ROA(Y)ning necha foizini tushuntirib berishini topamiz:

2.7-jadval

Регрессионная статистика			Коэффициенты
Множественный R	0,146505813	Y-пересечение	0,733433162
R-квадрат	0,021463953	Asosiy stavka (x2)	0,117028584

$y^a = 0.7334 + 0.117 \cdot X2$ regressiya tenglamasi orqali ROA(Y)ning 2% ($r^2 \cdot 100\%$) tushuntirib bera olamiz. Demak bu omilni ham modelimizga kiritmasdan boshqa omillar qismida qoldirsak ham bo'ladi.

3. Real YaIM o'sishi(X3)ni ROA(Y)ning necha foizini tushuntirib berishini topamiz:

2.8-jadval

Регрессионная статистика			Коэффициенты
Множественный R	0,026459159	Y-пересечение	2,444216463
R-квадрат	0,000700087	YAIM o'sishi (X3)	-0,033106039

$y^a = 2.444 - 0.033 \cdot X3$ regressiya tenglamasi orqali ROA(Y)ning 0% ($r^2 \cdot 100\%$) tushuntirib bera olamiz. Shuning uchun bu omilni qo'shib o'tirmaymiz, balki boshqa ta'sir etuvchi omillar tarkibida qolaveradi.

4. Keng pul massasi(X4)ni ROA(Y)ning necha foizini tushuntirib berishini topamiz:

2.9-jadval

Регрессионная статистика			Коэффициенты
Множественный R	0,026459159	Y-пересечение	2,444216463
R-квадрат	0,000700087	YAIM o'sishi (X3)	-0,033106039

$y^{\wedge} = -1.885 + 0.1645 \cdot X_4$ regressiya tenglamasi orqali ROA(Y)ning 39% ($r^2 \cdot 100\%$) tushuntirib bera olamiz.

5. Valyuta kursi o'zgarishi (X_5)ni ROA(Y)ning necha foizini tushuntirib berishini topamiz:

2.10-jadval

Регрессионная статистика			Коэффициенты
Множественный R	0,401968277	Y-пересечение	1,575885074
R-квадрат	0,161578496	Valyuta kursi o'zgarishi (X_5)	0,037017774

$y^{\wedge} = 1.5758 + 0.037 \cdot X_5$ regressiya tenglamasi orqali ROA(Y)ning 16% ($r^2 \cdot 100\%$) tushuntirib bera olamiz.

6. Valyuta kursi o'zgarishi (X_4) va Pul massasi o'zgarishi (X_5) bilan birga-likda ROA(Y)ning necha foizini tushuntirib berishini Gretl dasturi yordamida topamiz:

2.11-jadval

Регрессионная статистика	
Множественный R	0,665468484
R-квадрат	0,442848304
	Коэффициенты
Y-пересечение	-1,833810968
Keng pul massasi (X_4)	0,146237153
Valyuta kursi o'zgarishi (X_5)	0,02289285

$y^{\wedge} = 01.8338 + 0.14623 \cdot X_4 + 0.02289 \cdot X_5$ regressiya tenglamasi orqali ROA (Y)ning 44% ($r^2 \cdot 100\%$) tushuntirib bera olamiz.

Prediktorlarni t-testdan o'tkazamiz:

Odatda statistik gipotezalarda ahamiyatlilik daraasi (α belgisi) to'g'ri gipotezani rad etish ehtimo deb ataladi(bui birinchi turdagi xatolik). Ahamiyatlilik darajasi α odatda 0.05 va 1 % qiymatlarni qabul qiladi, bu esa birinchi turdagi xatolarning 5 % va 1% gacha bo'lish ehtimoliga to'g'ri keladi¹. Shunday bo'lgani holda biz tadqiqotimizda kamchiliklarni inobatga olib bu ko'rstakichni maksimal chegarasidan foydalanib 10% qilishga qaror qildik.

$H_0: b_1=0, b_2=0, b_4=0, b_5=0$

$H_1: b_1 \neq 0, b_2 \neq 0, b_4 \neq 0, b_5 \neq 0$

H_0 rad etiladi, agar t statistika $ta/2$ dan katta bo'lsa:

2.12-jadval

	Коэффициенты	Стандартная ошибка	T-статистика
Y-пересечение	-1,833810968	1,548214474	-1,184468302
Keng pul massasi (x_4)	0,146237153	0,062056396	2,356520231
Valyuta kursi o'zgarishi (x_5)	0,02289285	0,021575027	1,061080944

$t_{0,1}(12) = 1.782$

Keng pul massasi (X_4) bo'yicha $t > ta/2$, demak H_0 rad etiladi, Valyuta kursi o'zgarishi (X_5) bo'yicha esa $t < ta/2$, demak parameter model uchun ahamiyatsiz deb topildi. Chunki

U holda keng pul massasi orqali modelni qayta tuzamiz:

1 A. Ishnazarov, Sh. Nurullayeva. Ekonometrikaga kirish. O'quv qo'llanma. – T.: "Innovatsion rivojlanish nashriyot matbaa uyi", 2021 – 264-b.

2.13-jadval

Регрессионная статистика	
Множественный R	0,621145443
R-квадрат	0,385821661
Коэффициенты	
Y-пересечение	-1,885294694
Keng pul massasi (X4)	0,164530732

va $y^{\wedge} = -1.8852 + 0.1645 \cdot X_4$ regressiya tenglamasi orqali ROA(Y)ning 0ga teng bo'lmagan aniq qismini tushuntirib bera oladi deb ayta olamiz.

Endi modelda F-test o'tkazamiz:

H0: $r^2 = 0$

H1: $r^2 > 0$ $y^{\wedge} = -1.8852 + 0.1645 \cdot X_4$ H0 rad etiladi, agar F statistika Fa dan katta bo'lsa.

2.14-jadval

	df	SS	MS	F	Значимость F
Регрессия	1	17,91660811	17,91660811	7,538298965	0,017746454
Остаток	12	28,52093004	2,37674417		
Итого	13	46,43753815			

Fisherning F mezoniga ko'ra, regressiya tenglamasining statistik ahamiyatsizligi (ya'ni F qiymatining noldan statistik jihatdan ahamiyatsiz farqligi) haqida H0 lik gipoteza. Bu gipoteza $F > F_{\text{jad}}$ shartni qondirganda rad etilmoqda, bu terda Fjadval Fisher F-mezonining jadvalidan α darajaga ega bo'lgan va $k_1 = k$, $k_2 = n - k - 1$ erkinlik darajalari bilan aniqlanadi². Bizda F mezonning haqiqiy qiymati = 7.53829 ga teng bo'lgani holda, jadval qiymati 0.1 ahamiyatlilik darajasida $F_{0.1}(1;12) = 3.1766$ qiymatni ko'rsatdi, demak, $F_a < F$, H0 gipoteza rad etildi, Keng pul massasi(X_4) va ROA(Y)ning aniq 0 ga teng bo'lmagan foizini tushuntirib bera oladi, $y^{\wedge} = -1.8853 + 0.1645 \cdot X_4$ regressiya tenglamasi orqali.

Model uchun koeffitsiyentlarni tushuntramiz:

$Y^{\wedge} = -1.8853 + 0.1645 \cdot X_4$ regressiya tenglamasi. Keng pul massasi 1 foizga oshganda aktivlar rentabelligi 0.1645 foizga ortadi. Keng pul massasi (X_4) = 35.12% bo'lganda aktivlar rentabelligini foiz ko'rsatkichini topamiz: $Y^{\wedge} = -1.8853 + 0.1645 \cdot 35.12 = 3.89194$. Demak, keng pul massasi 35.12 % bolganda aktivlar samaradorligi 3.89 foiz ko'rsatkichni berar ekan.

XULOSA VA TAKLIF

Xulosa qilib aytganda, banklarning daromadlilik ko'rsatkichlari uzoq muddatli tahlil natijalariga tayanib aytadigan bo'lsak, xususan, aktivlar rentabelligi makroiqtisodiy omil sifatida pul massasi o'zgarishiga 39% bog'liqlik jihati bor ekan, qolgan qismini yana tadqiq etilmagan boshqa omillar ta'siri ostida o'zgarishi mumkinligini aytsak boladi. O'z navbatida biz ko'rib chiqqan makroiqtisodiy omillar ichida aktivlar rentabelligini hisoblashda eng avvalo biz ko'rib chiqqan omillar ichidan pul massasini e'tiborga olish kerakligi a'yon bo'ldi. Aktivlar samaradorligi asosan yirik banklarda natija berib mayda banklarda ko'zlangan natijani bermaydi, sababi yirik banklar muomalaga chiqaradigan aktivlari nisbatan yuqoriligi; bank taklif qiladigan kreditlar diversifikatsiyasi kengligi; bozor umumiy hajmining salmoqli hissasini egallashi bilan mayda banklardan ustunlik qiladi. Shu o'rinda mayda banklar o'zaro aksionerlik jamiyati sifatida birlashib faoliyat olib borishlari aktivlarni boshqarishda; samaradorligini oshirishda muhim omil bo'lgan bo'lardi. Shu o'rinda biz tadqiq qilgan Asia Alliance bank ham 2009-yildan 2022-yilning boshigacha deyarli davlat banki sifatida faoliyat olib borganligi, bu esa samarasiz faoliyat ko'rsatkichlarining yuzaga chiqishiga sabab bo'lgani, xususiylashtirilganidan keyin 1 yil ichida katta o'zgarishlarga erishganligi, xususiylashtirishning afzalliklaridan dalolat beradi.

Taklif sifatida shuni aytilish mumkinki, markaziy bank raqamli valyutalardan foydalanishni boshlashi kerak. Markaziy bank raqamli valyutalari – bu jismoniy tovarga bog'lanmagan hukumat tomonidan chiqarilgan valyutaning raqamli shakli. Ular markaziy banklar tomonidan chiqarilgan bo'lib, ularning vazifasi mamlakat hukumati va tijorat banklari tizimi uchun moliyaviy xizmatlarni ko'rsatish, pul siyosatini belgilash va valyutani chiqarishdir. Ya'ni markaziy banklar tomonidan chiqarilgan naqdsiz valyutaning raqamli versiyalari. Ulardan to'lovlarni amalga oshirish, qiymatni saqlash va bitimlarni hal qilish uchun foydalanish mumkin. Raqamli valyutalar markaziy banklarga pul ta'minotini yanada samarali va samarali boshqarishlariga yordam berishi mumkin.

²Niyozov Z.D., Daminov F.M. "Bank xizmatlari:hozirgi holati va rivojlantirish tendensiyalari". S-2009y. 89-bet.

Ko'plab mamlakatlar raqamli valyutani joriy etdi. Mana bir nechta misol:

Bahamalar: Bahamalar Sand dollar deb nomlangan raqamli valyutani joriy etgan birinchi mamlakat edi. U 2020-yil oktyabr oyida ishga tushirildi.

Nigeriya: Nigeriya Markaziy banki o'zining raqamli valyutasi eNaira-ni 2021-yil oktyabr oyida ishga tushirdi.

Xitoy: Xitoy Xalq banki o'zining raqamli valyutasini, raqamli yuannini 2014-yildan beri ishlab chiqmoqda. U hozirda sinov bosqichida.

Qo'shma Shtatlar: Federal zaxirasi raqamli valyutani ishga tushirish imkoniyatini o'rganmoqda. Biroq, hali qaror qabul qilinmagan.

Sun'iy intellektdan foydalanish ma'lumotlarni tahlil qilish va iqtisodiy tendensiyalar haqida bashorat qilish uchun ishlatilishi mumkin. Sun'iy intellekt markaziy banklarga pul siyosati bo'yicha yaxshiroq qarorlar qabul qilishga yordam berishi mumkin. Sun'iy intellektdan ma'lumotlarni tahlil qilish va iqtisodiy tendensiyalar haqida bashorat qilish uchun foydalanish mumkin. Bu markaziy banklarga pul siyosati bo'yicha yaxshiroq qarorlar qabul qilishga va iqtisodiyotni shoklardan himoya qilishga yordam berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari
2. <https://tradingeconomics.com/uzbekistan/bank-return-on-assets-percent-before-tax-wb-data.html>
3. Gujarati, D.N. (2004). "Basic Econometrics" (4th ed.). The McGraw – Hill Companies
4. Haron, S. (2004). "Determinants of Islamic Bank Profitability". Global Journal of Finance and Economics. USA, Vol 1, No 1, March 2004.
5. Jasmine, E. (2008). "An Empirical Analysis of Commercial Banks' Profitability Determinants in Malaysia after the 2008 Financial Crisis". A Research Project Submitted in Partial Fulfillment of the Requirement for the Degree of Bachelor of Business Administration (Hons) Banking and Finance. University of Tunku Abdul Rahman.
6. Koutsoyiannis, A. (2003). "Modern Microeconomics" (2nd ed.). London: Macmillan Press Ltd
7. Li, Y. (2009). "Determinants of Banks. Profitability and its Implication on Risk Management Practices: Panel Evidence from the UK in the Period 1999-2006". A Dissertation presented in part consideration for the degree of MA in Risk Management. The University of Nottingham
8. Ongore, V.O (2013). "Determinants of Financial Performance of Commercial Banks in Kenya". International Journal of Economics and Financial Issues, Vol. 3, No. 1, 2013, pp.237- 252 ISSN: 2146-4138
9. Oso, W.Y. and Onen, D. (2009). "Writing Research Proposal and Report: A handbook for beginning researchers" (Revised Edition). Kenya: The Jomo Kenyatta Foundation
10. Otuori, O. H. (2013). "Influence of exchange rate determinants on the performance of commercial banks in Kenya". European Journal of Management Sciences and Economics, 1(2), 86-98.
11. Panayiotis P. Athanasoglou, P.P., Delis, M.D. & Staikouras, C.K. (2006). "Determinants of Bank Profitability in the South Eastern European Region". Bank of Greece Economic Research Department – Working Paper No.47. ISSN 1109- 6691
13. Ramadan, I.Z., Kilani, Q.A. & Kaddumi, T.A. (2009). "Determinants of Bank Profitability: Evidence from Jordan". International Journal of Academic Research, Vol. 3. No. 4.
14. Rao, K.R.M. & Lakew, T.B. (2012). "Determinants of Profitability of Commercial Banks in A Developing Country: Evidence from Ethiopia". International Journal of Accounting and Financial Management Research (IJAFMR). ISSN 2249-6882. Vol. 2 Issue 3 Sep 2012 1-20
15. Sufian, F. & Kamarudin, F. (2012). "Bank-specific and Macroeconomic Determinants of Profitability of Bangladesh's Commercial Banks". Bangladesh Development Studies. Vol. XXXV, December 2012, No. 4
16. Zhang, C. & Dong, L. (2011). "Determinants of Bank Profitability: Evidence from the U.S Banking Sector". Research Project Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Financial Risk Management. Simon Fraser University
17. Anvarova, Mukaddashxon va Olmas Isakov. "Hukumat mulki banklarning rentabelligiga ta'siri: O'zbekistondagi tijorat banklarining empirik dalillari". Iqtisodiyot va moliyaviy tahlillar jurnali 6, no. 1 (2022): 37-53.
18. Nuriddin Yusupov va Akmaljon Abdurahmonov. "Inlyatsiya va iqtisodiy o'sishning banklarning rentabelligiga ta'siri: O'zbekistondagi tijorat banklarining empirik dalillari". Iqtisodiyot va moliyaviy tahlillar jurnali 6, no. 1 (2022): 54-68.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 6

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

«Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot» jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi 26-uy.